Slavica Putnik

Izlaz iz tugovanja
DO SNAGE I NADAHNUĆA

Autor:
Slavica Putnik, mast. menadžer i transakcioni analitičar – savetnik

Izdavač:
Akademska misao, Beograd

Autor slika:
Nikola Rikanović

Lektor:
Dragana Vidojković

Priprema za štampu:
Vladica Milenković

Dizajn korice:
Boris Popović

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

159.942.3
128:159.9
615.851.1

ПУТНИК, Славица, 1965-
Izlaz iz tugovanja : do snage i nadahnuća / Slavica Putnik. - Beograd : Akademska misao, 2022 (Beograd : Akademska misao). - 345 str. : ilustr. ; 30 cm

Tiraž 300. - Str. 339: Rekli su o knjizi --- / Nevena Erac Stanisavljević. - Bibliografija: str. 331-338.

ISBN 978-86-7466-943-3

а) Жалост б) Смрт (психологија)

COBISS.SR-ID 75748105

Slavica Putnik

Izlaz iz tugovanja

DO SNAGE I NADAHNUĆA

AKADEMSKA MISAO
Beograd, 2022

Nikola Rikanović, akademski likovni umetnik

Posveta mojoj majci... sada i ocu

Milevi i Nikoli Mijatović, mojim roditeljima, posvetila sam ovu knjigu iako znam da je sada ne mogu pročitati. Jednoga dana uspostavićemo kontakt onako kako je to Tesla zamislio.

„... Uveren sam da je ceo kosmos objedinjen, kako u materijalnom tako i u duhovnom pogledu. Postoji u vasioni neko jezgro otkuda mi dobijamo svu snagu, sva nadahnuća, ono što nas večno privlači, ja osećam njegovu moć i vrednosti koje ono emituje celoj vasioni i time je održava u skladu. Ja nisam prodro u tajnu toga jezgra, ali znam da postoji i kad hoću da mu pridam kakav materijalni atribut, onda mislim da je to SVETLOST, a kad pokušam da ga shvatim duhovno, onda su to LEPOTA i SAMILOST.
Onaj koji nosi u sebi tu veru oseća se snažan, rad mu čini radost, jer sam sebe oseća kao da je jedan ton u sveopštoj harmoniji".
„Radim za budućnost", govorio je, „i savremenici me neće razumeti, ali jednoga dana prevladaće naučni zakoni prirode čije sam tajne otkrio i sve će se izmeniti... kao dlanom o dlan, sve će se promeniti. Nastupiće nova era čovečanske mudrosti, čije će glavne odlike biti razumevanje vremena, otkriće izvora beskrajne energije i pomeriće granice života i biće moguće razgovarati sa dušama, umrlih odvojenim od tela. Ova saznanja dodatno će pomeriti naše shvatanje o razlici života i smrti."
Uveren sam da je ceo kosmos objedinjen, kako u materijalnom tako i u duhovnom pogledu. Postoji u vasioni neko jezgro otkuda mi dobijamo svu snagu, sva nadahnuća, ono nas večno privlači, ja osećam njegovu moć i vrednosti koje ono emituje celoj vasioni i time je održava u skladu. Ja nisam prodro u tajnu toga jezgra, ali znam da postoji i kad hoću da mu pridam kakav materijalni atribut, onda mislim da je to SVETLOST, a kad pokušam da ga shvatim duhovno, onda je to LEPOTA i SAMILOST. Onaj koji nosi u sebi tu veru oseća se snažan, rad mu čini radost, jer se sam oseća jednim tonom u sveopštoj harmoniji."

Napisao Nikola Tesla pronikavši u tajnu života...
SVETLOST – Moj digitalni svet (wordpress.com)

Ovo je put da zajedno pobegnemo od zaborava, da sačuvamo sve emocije i sećanja prepuna slika, mudrosti i ljubavi koje je imala i davala. Imati majku znači biti još dete, skitati, biti radoznala, baviti se dušom, a kroz ovu knjigu, nas dve ćemo ostati u večnosti objavljenog teksta, večnosti svih nas. Koliko sam besanih noći provela u mislima i razgovorima s njom zatvarajući oči kako bih je jasnije videla, prisećajući se svakog detalja, njenog lika, glasa, nje. Volela sam da joj poklanjam stvari, a sada više nemam priliku za to, pa sam kao jedinu zamenu pronašla način – da ti posvetim knjigu. Plastična zamena je da ponekad kupim neki poklončić i ostavim joj pored spomenika.

Knjiga je, pored toga što je pre svega posvećena mojoj mami koja mi je bila inspiracija i ljubav, posvećena i mojoj divnoj tetki Vinki – Cici Munjić. Iako su mi gubici drugih bliskih ljudi bili teški, gubici mame i tetke su me „protresli" kao zemljotres.

Posvećena je i prijateljici Veri Milosavljević, duhovnom učitelju, ženi koja me je tokom procesa mamine bolesti i žalovanja svojim pitanjima „vraćala sebi kada se izgubim", a odgovore koje bih sebi davala pomagali su mi da preživim taj period. Vera, kao što i njeno ime govori, jedna je od žena koje gde god da se pojave šire radost, zasija sunce uz njih, a zvono njenog osmeha ne može da vas ne takne. Ona je puna života i dečje igre, istovremeno ozbiljna i pronicljiva, pronalazi snagu za sebe i druge. Često želim da budem kao ona. Vera nadahnjuje knjigama, toplinom, susretom, svim što ima. Susret s njom stvara radost i oduševljenje, sebi daje vetar u leđa i uči sebe i druge da se iskreno raduju životu, da uživaju, pevaju, da dozvole sebi radost. Njena duhovnost i spontanost plene, ozareno lice sa iskrenim osmehom, ljubavlju, toplinom, vatrom greje druge, baš kao i ove druge dve žene. Sve ovo je moja mama prepoznala kada je prvi put videla Veru, i ta divna mudra žena jednostavnim rečima rekla je: „Drži se ti ovog!" Nije definisala „to nešto", ali sam je razumela. Ona je sebi uskraćivala radost, zakopala je s mojim bratom, a meni je želela radost i sreću u životu. Verovala je da će treća žena doprineti da i ja postanem slična njoj – srećna. Sličnost među nama je moj pokojni suprug primetio, pa je jednom prilikom rekao: „Vas dve govorite istim jezikom".

Pomenute žene su mi važne i sa svakom od njih me veže ljubav i sličnost. Svaka nosi klicu spasioca, kao i ja. Mama i tetka su nosile potisnutu tugu, što zbog života kojim nisu bile zadovoljne, što zbog ljudi koje su volele, a izgubile. Bile su pametne i jake, trebalo je da iskoriste životnu mudrost, intelekt i kapacitete koje imaju. Zbog „Zabrana" koje su dobile u detinjstvu, nisu to prevazišle.

Ovo bi trebalo da bude završetak posvete, ali postoji „zalutali muškarac" – suprug, koji je u međuvremenu „izabrao" drugačiji put, „otišao je" a trebalo je da bude prvi koji će da pročita knjigu za koju je želeo da uradi promociju, marketing... Otišao je pročitavši samo naslove i podnaslove koji su ga zaintrigirali. I on je, kao i ove dve žene koje su otišle, želeo ljubav od nekog od koga je nije dobio, doživljavao je gubitke, a nije to na pravi način razrešio i zalutao je u ovu knjigu. Čini mi se da je samo pročitao ove redove, da bi stvari sagledao iz drugog ugla. Mislila sam da se sve na tome završilo ali netaktična smrt uzela je i mog oca, meni nešto najvrednije.

Bila bih srećna da vas sve i dalje volim – ŽIVE.

A kada bi na nebu postojalo vreme za posete, došla bih da vas ponovo zagrlim...

Ljubav i zahvalnost

Mom divnom ocu, koji je uvek bio spreman da me čuje i na promenu kada je to potrebno. Mojoj Mici, Marku, Dejanu mezimcu, Saletu koji mi je pevao da bih vratila osmeh na lice, i drugim kolegama koji su mi pomogli, divnim komšijama, prijateljima i rodbini, koji su bili uz mene u teškim trenucima. Mojim prijateljicama, pored Vere mislim na Vesnu (čija je pomoć posle tegobnog perioda bila od izuzetnog značaja, jer mi je davala konkretnu podršku), kao i Nensy. To su one vrsta prijatelja koji ne daju utehu već otvoreno kažu da se smrzavamo, oni koji daju novi uvid u promenu. Neki ljudi daju utehu, a neki iskrenu podršku i pomoć da se nešto promeni i to se bitno razlikuje. To je slično bolesnoj biljci koju držimo na mračnom mestu, nežno joj govoreći da će biti bolje. To je uteha. Uvidi i podrška koji nam trebaju su nešto drugo. Skloniti biljku s mračnog mesta, izneti je na sunce, zaliti vodom, to je davanje uvida u nešto što nam se dešava, to je konkretna podrška i promena. Kada žene nemaju podršku ostaju smrznute, i to ih zapravo ubija. Prijatelji koji daju podršku i uvide da treba da nas prodrmaju, da nas podsete da nam je neophodna toplina, da nas probude iz maštanja umesto što nam daju utehu kao unutrašnja baka u priči „Devojčica sa šibicama", koja je na kraju vodi „na nebo", stvarajući tako lažni osećaj topline i brižnosti. Bolje da nas protresu rečima: „Kreni dalje, pronađi svoju svrhu u životu, ne dozvoli nasilje ni po koju cenu, ne dozvoli da ti duša ostane zaleđena, budi srećna, raduj se, smej se, ne zaboravi da hladnoća kada ti jednom uđe u telo, kao zmijski otrov polagano ubija." Ako nešto želimo da ubijemo, potrebno je samo da ga dovoljno dugo ostavimo na hladnom. Tada će se smrznuti naša osećanja, naše reakcije, tada razmišljanje prestaje. Isto je u situacijama kada nekoga zanemarujemo, odbijamo, ne odgovaramo na pozive, potrebe, ne želimo da nekog čujemo, veza nije moguća jer je hladna. To je stanje slično psihi devojčice sa šibicama.

PREDGOVOR

Ovo je veoma lična knjiga, koja izvire iz mog suočavanja sa smrću. Motivi da je napišem su pre svega lični i profesionalni, prožimaju se, a počela sam da pišem kada mi je bilo najteže, pokušavajući tako da naučim kako da odagnam bol i pomognem svojoj duši. Zapisivala bih sve što bih primetila da mi pruža utehu i vodi ka putu ozdravljenja. Shvatila sam da učeći sebe mogu da naučim i druge, da kada dobijam, mogu i da dam drugima. Postoje dva razloga za izbor baš ove teme, a to su iznenadni i očekivani gubici, nakon čega je usledio moj samostalni mukotrpni put ka daljem odrastanju i individuaciji. Tako sam, sakupljajući gomilu tekstova koji su mi olakšavali bol napravila kolekciju beleški, pa sam shvatila da mogu da napišem praktičnu i jasnu knjigu koja će da pruži saosećanje, toplinu, da podstakne na razmišljanje, akciju i promenu. Iznete su rane koje su „grebale" dušu podstaknute doživljenim gubicima, a tekstovi koji slede mogu dati uvid u mogućnost promene i nastavak smislenog života posle gubitka, probuditi različita osećanja, možda čak i neprijatna. Moja želja da napišem knjigu je proistekla i iz ljubavi prema drugim ljudima koji će pre ili kasnije doživeti slične situacije u ljubavi i tugovanju. Zato sam u prvom delu pružila ruku podrške s ličnim doživljajima, unutrašnjim iskustvom gde je naša duša dodirnuta i sposobna da primi utehu.

Prikazala sam žalovanje kao put koji je zaista mukotrpan, spontan proces samorazvoja mene kao pojedinca. Želja mi je bila da postanem ponovo celovita ličnost, a cilj razrešenje nedoumica, razumeti smrt i nesreću, tugu i bol dok se krećemo po teškim danima, postupcima s tugom sopstvenom, s članovima porodice i prijateljima i kako sve to utiče na naše živote.

Tokom čitanja, možete osetiti uznemirenost i druge reakcije jer će vas podsetiti na sopstveni gubitak, zapravo, govoriću o tome kako sam sama sebe učila da nakon gubitaka živim punim plućima, ali se nadam da će pomoći i vama i porodici. Razlog zbog kog je čitate je taj što vam je srce verovatno već slomljeno. Pojedini ljudi uspeće da prevaziđu gubitak na osnovu unutrašnje snage kojom raspolažu, ponekad će pomoći porodica, prijatelji, komšije… Jedino što ne treba da radimo je da poričemo da se smrt dogodila. U našoj kulturi je često tema smrti tabu i o njoj se najčešće izbegava da se govori. Razlog zbog kog izbegavamo razgovor o smrti je želja da zaboravimo nemio događaj i pomisao o vlastitoj smrti kako bismo izbegli tugu. Hteli mi to ili ne, događa se da se ove situacije ne zaboravljaju, iako ne govorimo o njima one ostaju u nama, utiskuju se u naše pamćenje, tačnije u nesvesni deo, a onda u jednom naizgled bezazlenom trenutku isplivaju, onda kada

mislimo da smo ih zaboravili. Tada često nemamo svest o uzroku problema, da je izazvan gubitkom. Patnja, bilo da je prouzrokovana očekivanim ili neočekivanim gubicima se ne može izbeći. Jedina zajednička stvar za sve ljude na planeti je smrt. To je nešto što ne možemo izbeći tehnikama joge i meditacije, vežbama, molitvama, velikom količinom para. Iako stariji ljudi često govore o smrti kako bi se prestali plašiti, koliko god godina da imamo, nismo spremni za nju. Postoje osobe kojih nam je žao i pomalo smo tužni kada ih se setimo, ali postoje i osobe posebno drage, čija nas smrt preplavi ogromnim osećajem gubitka i tuge, ponekad sa željom da i sami umremo jer ne znamo kako da se nosimo s njom. Neki ljudi se suoče sa smrću još u detinjstvu, bilo da je u pitanju smrt kućnog ljubimca ili bliske osobe. U svakom slučaju imamo bol zbog gubitka, ogorčenost i često pitanje: „Zašto?", uz osećaj da je Bog nepravedan i da se to dešava samo nama. Zapravo, smrt se dešava svima na ovoj planeti, biljkama, životinjama, svemiru, zvezdama.

Skloni da dajemo savete, verovatno u najboljoj nameri, ali u sopstvenom neznanju kako da postupimo, možemo naneti štetu kako sebi, tako i drugima. Egzistencijalni stavovi o samom životu, ozbiljnosti smrti i kraju života omogućavaju nam uvide da svako od nas u sebi nosi potencijal za sreću i dobar izbor za preostalo vreme. Smrt voljene osobe svima predstavlja jedno od najtežih životnih iskustava. Zbog nedovoljno informacija i znanja o samom procesu žalovanja, fazama i svrsi žalovanja, u vremenu u kojem živimo, činjenice o smrti se ili potiskuju ili demantuju. Samim tim često ne znamo kako da se nosimo sa sopstvenim i tuđim gubicima, kako da pomognemo sebi, porodici, prijateljima. Ne poznajemo zakonitosti (faze žalovanja) kroz koje treba da prođemo da bismo pomogli sebi ili prijateljima koji žaluju, poričemo smrt. Možemo živeti ceo život u strahu od smrti ili izabrati da ga zaista proživimo. Jedino ako se oslobodimo straha od smrti, možemo slobodno živeti u svoj punoći života. Iako možda niko nama blizak nije umro, mi se užasavamo od same pomisli na smrt bilo sopstvene ili bliskih ljudi, od neprijatnosti blizine groblja, a zaboravljamo da svakoga trenutka negde neko umire. Tek kada doživimo smrt drage osobe, shvatamo koliko je smrt blizu. Zato što izaziva bol o njoj ne pričamo, kao kada pokušamo da gledamo u sunce, pa sklonimo pogled pokušavajući da ga ne vidimo. Sve dok ne umre neko koga mnogo voliš, zapravo se i ne sretneš sa smrću. Posle smrti voljene osobe, nikada više ne budemo isti. Kažu da život promeni ili velika radost ili velika nesreća. Iako nekome deluje nelogično prihvatanje života i smrti kao suprotnosti, oni su zapravo celine. Svako ko se rodio, jednoga dana će i umreti i svako živo biće će iskusiti smrt, kako bliskih bića tako i svoju vlastitu, pa je Prevazilaženje tugovanja namenjeno svima, bez izuzetka. Nemamo saznanja kako da se nosimo sa žalovanjem povodom gubitka, pa se dešava da bežimo od bola, padamo u depresiju, obolevamo psihički i fizički. Zato je važno da naučimo na „zdrav" način da tugujemo, jer kada se radi o smrti, u pitanju je apsolutna nepovratnost.

Zapravo, od dana kada počinjemo zemaljsko postojanje, mi gubimo vreme, trenutak po trenutak, život počinjemo udahom, a završavamo izdahom. Ljudi u naše živote dolaze i odlaze. Oni koji odlaze, uvek odnose nešto naše sa sobom, odnose deo nas. Kažu da stari ljudi odnose najviše, odnose sve one koje su poznavali, a kojih posle njih nema ko da se seća. Gubimo snove koje smo imali, mesta koja smo voleli a nismo ih posetili... Kada doživimo bol, verujemo da je naša bol teža i drugačija od ostalih. Kao što tibetanski budistički učitelj Sogjal Rinpoće voli da kaže: „Postoje patnje siromašnih, a postoje i patnje bogatih. Ne zavidite jedni drugima jer ne možete poznavati veličinu njihove patnje posmatrajući je samo spolja."

„Kakva god bila materijalna sudbina vašeg života, sve spoljne teškoće su sredstva putem kojih možete raditi na svojim unutrašnjim izazovima. Na nekim je nivoima očigledno mnogo jednostavnije biti bogat nego siromašan, ali čak ni imućni ne mogu zaobići svoje unutrašnje izazove, kao ni sastanak u Samsari."

Važno je shvatiti je da treba „živeti" da ne bismo došli do kraja života i shvatili šta smo sve mogli a propustili smo, počev od jednostavnih stvari, jer ih nismo sebi dopustili. Postoje različita životna iskustva koja neki ljudi dožive, a neki ne. To mogu biti nedoživljena iskustva poput rođenja deteta, porodičnog života, različitih životnih iskustava, ljubavi, novca, osećaj kada se popnemo na vrh planine, ali jedino rođenje i smrt svi doživimo. Razgovori o problemima, iskustva, predlozi treba da nam budu putokaz i cilj kako bismo razrešili dileme i bol povodom smrti bliske osobe. Tema jeste teška i može vas uznemiriti, ali ako niste spremni da radite na sebi i pomognete sami sebi na putu ka boljem životu, onda je poklonite nekome ko jeste ili odložite za kasnije, kada budete bili spremni.

Ako se prisetimo grčke mitologije, setićemo se da je Zevs je poklonio Hermesu (sin Zevsa i Maje) krilate sandale koje se kreću velikom brzinom nebom i zemljom kako bi lakše prenosio poruke bogova i sprovodio smrtnike iz ovozemaljskog života u podzemni svet. Od Apolona je dobio glasnički štap kerikej (kaducej), isprepleten s dve zmije, kojim je uspavljivao ljude, koji je ujedno služio i kao glasnički štap. Kaducej predstavlja simbol zemaljskog i božanskog sveta i simbol njihovog pomirenja, sintezu duha i materije, muški i ženski princip stvaranja, život i njegovog pratioca – smrt.

U svakom slučaju, kao Hermesov kerikej, u ovoj knjizi pomirićemo stvari koje su teške i koje bole, razumeti da je smrt sastavni deo života, da ne treba da je se bojimo jer sve dok živimo u strahu od smrti, mi u stvari ne živimo. Povezati nepovezano i ponovo vratiti osmeh na lice, sve to je radila divna, jaka žena, a opet tako krhka – moja mama, koja je povezivala naizgled nepovezano. Razumećemo dileme, složiti kockice života, stvoriti mudar odnos ljubavi prema sebi kao jedinoj zdravoj osnovi koja će nas spojiti s drugima i naučiti da ponovo budemo srećni.

Hermes sa Kerikejem i krilatim sandalama

U svakom slučaju, tugom možemo ovladati poput plesa ili kao kada sviramo muzički instrument složenim pokretima, a time da li ćemo dozvoliti sebi da naučimo tu veštinu ukoliko je ne znamo, biće određeno da li ćemo doživeti uspeh ili ne, a kroz redove koji slede, pokušaćemo da otkrijemo šta se krije iza svega i kako se uči veština tugovanja.

** Hermes, Zevsov sin (rimski bog Merkur), (glasnik bogova, vodiča mrtvih i zaštitnika trgovaca, kockara, lažljivaca i kradljivaca)*

** Kerikej-jedna od priča o Kaduceju - Kerikeju (lat. caduceus, grč. κηρύκειον) govori da je Hermes, videvši dve zmije u borbi za život i smrt, razdvojio je štapom i pomirio ih. Posledica toga je nastanak štapa sa dve zmije što predstavlja ravnotežu i pomirenje, kao zajedničko iskustvo svih živih bića.*

UMESTO UVODA

TAKO JE POČELO

Sledi moja životna priča, susreti s bolom i nada u razrešenje teških situacija kroz koje sam prolazila. Nije mi namera da iznosim ceo život, sav bol koji sam doživela povodom svih gubitaka, već samo one koji su mi naneli najveću bol, na ono najnužnije zapisano u svesti sa željom da podelimo doživljaje koje će svako od nas imati. Možda je dobro ove redove pročitati pre nego što doživite gubitak da biste znali šta vas čeka, kuda idete, da li je „normalno" to što doživljavate, jer ćete možda kao i ja biti izgubljeni i nećete imati snage da otvorite novine, a kamoli da pročitate knjigu.

Dok sam pisala, ruka mi je često drhtala kada je trebalo da stvari da nazovem pravim imenom i prisetim se teških trenutaka kroz koje sam prošla. Ponekad sam prekidala pisanje jer gubici su se nizali jedan za drugim dirajući dubine moje duše, iznova budeći jaka osećanja i sećanja na teške situacije. Ponekad bi me „opekle" bolne teme kada ih dotaknem pa bih plakala, a ponekad samo zatvorila oči i pokušala da budem sama sa onima koje sam izgubila, da razgovaram, da čujem šta govore. Kada bi se jedan bol izazvan gubitkom smanjio, javio bi se onaj sveže doživljen, tako da je knjiga pisana tokom tri gubitka. Kada mi je suprug preminuo, ostavila sam olovku na stranu, novine, knjige, jer ništa nije moglo da umanji bol. Kada sam ih ponovo uzela prošlost se nanovo javljala puna povreda, pokušavajući da me povuče na dno, da iznova tugom oboji moj život. Kroz ovu knjigu zavirićete iz svog viđenja sveta u moj unutrašnji deo života, dobićete odgovore zašto je napisana, šta nudi. Kroz moje gubitke shvatićete da u svom bolu niste sami, da su gubici neminovni i da treba da razumete kroz šta prolazite i šta sve možete za sebe da uradite, da ponovo možete imati smislen život. Zato, oslušnite sebe, vidite šta želite, gde treba uložiti više truda a od čega odustati, i naučite da svoj život oblikujete na nov način, drugačiji od sveta na koji ste navikli, a tekstovi koji su pred vama nisu laki kao što ni sama smrt to nije. Mi neminovno patimo kada izgubimo nekog koga volimo, a kada im je dobro, zajedno se radujemo. Kada voljena osoba umre, njen odlazak nas ranjava, bolna iskustva značajna su i za nas i za nju. Proces kroz koji prolazimo vodi nas i kroz pojedine načine razmišljanja, promene viđenja, sebe, okoline, sveta, određene veštine i načine razmišljanja koje treba da naučimo da bismo taj proces lakše savladali. Ako nekoga ne volimo, mi tada nećemo ni tugovati. Veština tugovanja treba da nas odvede od mesta ljubavi, a smrt se, iako strašno zvuči jer predstavlja kraj života, preobražava u zaokruženje života.

8. OKTOBAR 2009.

Nikola Rikanović, akademski likovni umetnik

Tog dana su u medijima najavljivali Miholjsko leto. Volela sam taj period, podsećao me je na polazak u školu, druženje, toplo ali ne vrelo leto, šljapkanje bosih nogu po baricama.

Tih dana, često bih čula neko pucketanje u kući, kao da je neko pritiskao plastičnu flašu i naglo je puštao. Iako nikog nije bilo u kuhinji, taj zvuk se često ponavljao kao i podrhtavanje mišića ispod desnog oka, s jakim trzajima koje nisam mogla da kontrolišem. Ponekad sam taj deo lica držala rukom kako bih zaustavila neprijatan osećaj, a čim bih sklonila ruku, drhtanje tog dela lica se nastavljalo. U našem narodu kažu da će, kada tako drhti taj mišić, umreti neko. Nisam verovala u to, uostalom, mene je očekivalo nešto lepo i nisam želela da razmišljam o tome, ma, to su samo bapske priče.

Sreda. Naporno ali ipak lepo prepodne na poslu, čujem se sa svojim roditeljima, dobro su, kažu da su kod ujaka. Znači da je mama dobro, ništa je ne boli, zvuči veselo, i otac isto, srećna sam. Još dva sata do kraja radnog vremena, onda odmor, odlazak kod prijatelja. Zamišljam pozorišnu predstavu pored Dunava i večeru pod svećama kada je zvuk telefona poremetio tišinu. Otac zove, čujem njegov očajan glas koji izgovara moje ime otegnuto, bolno. Osetila sam grč u stomaku, pomislih, nešto se mami desilo, udario ih je neko kolima, povređena, nije preživela… Šta se desilo? Kaže: „Otišla mi i ova sestra." Kako otišla? Znala sam kada to kaže, da to znači umrla. Nisam mogla da verujem. Kako „otišla"? Očajan glas kaže: „Umrla je". „Kako?" „Ne znam."

Zvaću teču, on će reći nešto drugo, ali i on ponavlja isto. Bože, šta je tim ljudima, znaju li šta govore?! Očajni glasovi iz telefonske slušalice govore da znaju. Spustila sam slušalicu i ispustila iz sebe jauk oslobodivši bol koji mi je zamaglio pogled. Tetka koju sam mnogo volela je mrtva. Ranije me je smrt plašila, kolena bi mi klecala i bežala bih iz tih situacija. Sada sam bila pored njenog kovčega i mazila joj lice, kosu. Kada bih se na par minuta udaljila od nje, brzo bih se vraćala jer sam znala da neću nikada više imati priliku da je vidim, čujem. Bila sam ljuta na nju što je otišla. Želela sam da se raduje što sam došla, onako kako je to uvek činila. A možda me je odnekud videla i radovala se...

> *„Glas tuzi dajte, jer kad bol ne govori, tad punom srcu šapće, veleć mu da pukne."*
> — Šekspir, Magbet

Sutradan je bila sahrana, a ja sam želela da se sve što pre završi misleći da će tako bol nestati, ali nije. Posle sahrane, kada sam došla kući, zazvonio je telefon. Prva pomisao je bila: „Tetka zove da vidi da li smo dobro putovali", kao što je to uvek radila. Podigla sam slušalicu s nadom da ću je čuti, dok je glas razuma govorio da se to neće desiti. Sačekala sam na liniji iako se niko na drugoj strani nije čuo, bio je to samo muk telefona, slušalica u ruci koju sam držala „osećajući" da sam u kontaktu s tetkom, ne želeći da je spustim... Sećam se da sam dve nedelje posle njene smrti otišla na sajam knjiga pokušavajući da odvučem pažnju na stvari koje volim kako bih stvarnost lakše podnela. Razgledajući knjige po štandovima, jedan naslov mi je privukao pažnju: „Nismo stigli da se oprostimo". Nesvesno sam pronalazila ovu knjigu i na drugim štandovima, a naslov mi je terao suze na oči, gađao je srž problema kad god bih ga pročitala. Tetka je umrla, a ja nisam imala potrebno vreme da se oprostim od nje, a čvrste niti ljubavi koje su me vezivale za nju bile su naglo prekinute. Ne kažem da ne bi bolelo da sam imala vremena za oproštaj, ali bilo bi nekako drugačije. Kako je život išao dalje približilo se vreme Festa, a naziv filma „Te divne kosti" me je zaintrigirao, zapravo, intuicija me navela da odgledam film koji obrađuje temu gubitka, osećajući da neke stvari treba zatvoriti i krenuti dalje, isceliti i ostati u ljubavi.

U međuvremenu, umrla je još jedna moja voljena tetka, nisam imala snage da odem na sahranu i da se oprostim. Tek posle više meseci shvatila sam da to nisam uradila jer sam bila besna na nju što je umrla, što sam izgubila još nekog koga volim, što me je svojim odlaskom, kao i ove žene pre nje, povredila. Naravno, doživljavala sam gubitke i ranije, ali ovi su me skoro ubili. Svakako, oni će nam nedostajati – to je prirodno, kao što postanemo svesni da smrt drugih ljudi nagoveštava i našu smrt. Vidimo da svakog dana neko umre, nešto živo, a to naše često svesno ili nesvesno nas podseti da smo i sami smrtni. Smrt je realnost koje se ne možemo otarasiti. Možemo videti druge da umiru, ali tada smo samo svedoci nečije smrti. Iskustvo smrti se događa unutar osobe koja umire, a mi retko zamišljamo sebe kako umiremo.

27. oktobar 2010.

Nikola Rikanović, akademski likovni umetnik

Vreme koje sam provodila pored mame i njeni najteži trenuci oduzimali su mi dah – očekivanje zvuka telefona danju, noću osluškivanje u mraku, negde na pola puta između straha od događaja koji će uslediti i nade. Ono što najteže pada je iščekivanje, teskoba i osećaj nemoći koji parališe. Ponekad mi se činilo da je njena duša bila spremna da napusti telo, a možda i bez njene svesne namere i želje. Moji pokušaji da je zadržim bili su uzaludni, zbog čega je bol bio veći.

Nedostatak empatije lekara koji mi je saopštio da neće preživeti porazio me komentarom: „Šta ste pobeleli? Nemojte da budete tužni, pa šta sad ako je tako?" reče besno. Ili medicinskih sestara koje su htele da je samo u pidžami izvedu na snimanje u drugu zgradu, na mraz, sneg, bez kaputa i ćebeta, dok su one oblačile kaput, ili druge koje su je ostavile žednu jer nije imala svoju bočicu s vodom, sve dok nije, iako u mukama, prepoznala komšinicu koja je bila u poseti kod drugog bolesnika i koja joj je dala svoju vodu. Odakle potiče tolika neosetljivost medicinskog osoblja na tuđu bol i muku? Gde je nestala Hipokratova zakletva? Nisam znala kuda krenuti kada je moje telo samo lebdelo, a umor me obarao. Grozničavo sam razmišljala izvesti je iz bolnice što pre, pronaći lekara... uraditi... da li sam jela? Valjda jesam. Suze su se slivale. Mislila sam da će povratak iz bolnice biti drugačiji, da će se vratiti zdrava. Setila sam se trenutka kada mi je rekla: „Ti si majkina jedina sreća" – i da je plakala kada je rekla: „Ostaće ti ćale". Zagrlila sam je i rekla da će ostati i

ona. Uvek mi se radovala izražavajući to rečima: „Kada dolaziš, što te nema?" Tada sam shvatila da me zaista mnogo voli, iako to nije jasno izgovorila.

Sutradan se probudila, pričale smo, bila sam veoma srećna. U jednom trenutku pogledala me je i šapnula „ovi samo traže..." i prstima pokazala pare. Divila sam se toj pronicljivoj ženi koja je pored bolova pohvatala dešavanja u letu. Svakoga dana, svakim mojim dolaskom u bolnicu strah me je kao senka pratio, gotovo bih trčala do njene sobe iako su noge klecale, a misli ujedale pitajući me da li ću je zateći živu, kako će se osećati, da li će joj biti bolje? Bes se mešao sa osećanjem očaja, jer verujem da je mogla da pomogne sebi i da živi dalje, ali da iz nekog samo sebi poznatog razloga nije to uradila. Ma kuda otišla, nisam mogla da pobegnem od tuge i straha koji su me obuzimali.

Sećanja

„Ono što je u čoveku koji umre najbolje, ostaje u onome koji ga voli, i tako ostaju zajedno za sva vremena".

— Rubrika „In memoriam", Jutarnji list, 14. VI 2004. (preuzeto od Lidije Arambašić)

Tog kobnog dana došla sam u posetu, a iz svake pore na telu mi je izbijao strah za mamin život. Spavala je tako mirno da sam mislila da će je taj san okrepiti. Dok sam je ljubila, govorila sam da će sve biti u redu, da i ona mora da se bori i da je ovaj težak period prolazan, samo neka se bori, sada od nje najviše zavisi. Čula sam nešto kao mumlanje u snu, kao da je htela reći „ništa od toga". U povratku, otac i ja smo svratili u crkvu Sv. Petke da se pomolimo za njeno zdravlje i život. Dok smo se molili, mama je umirala. Otac je palio sveću, ruke su mu drhtale, sveća je pala u vodu. Podigla sam sveću iz vode i držala pored druge dok se nije upalila. Plakali smo i molili bogove za njen život.

Novo jutro, pečem njene omiljene jabuke u rerni, ovas, čaj za oporavak jetre. Dolazi poštar, opet računi. Otac izlazi, posrće, a ja za njim. Poštar kaže: „Mileva je preminula". Misli u magli, „kako, kada?" Mora da je to bilo juče. Ne bi danas stigao telegram da je umrla danas, juče sam bila kod nje. U telegramu stoji: preminula u 15.30, preračunavam vreme. Bila sam kod nje do 14.45, posle smo otac i ja otišli u crkvu. Bio je to kovitlac pomešanih misli u drhtanju i ludilu istovremeno, toliko stvari sam se setila, a nije trajalo duže od jedne sekunde, kada sam shvatila da se to do godilo prethodnog dana. A možda je i trajalo duže. Ne znam, znam samo da sam počela da urlam.

Za vreme mamine bolesti i nakon smrti, moje oči su postale umorne i iscrpljene od suza, a vid je počeo da slabi. Gubljenje vida u teškim situacijama se često događa kao posledica zatvaranja očiju pred onim što ne želimo da vidimo, a ja nisam želela da vidim da se mama sve vreme spremala da ode. Nisam to želela jer je bolelo, trebala mi je još. Ona je mislila da sam velika i jaka, a zapravo nisam bila jaka za kraj. U njenoj duši ostao je bol gubitka prvog deteta, bol gubitka roditelja i drugih bliskih ljudi, pa je izgubila snagu da

se bori za sopstveni život. Možda bi joj bilo lakše da je otvorila srce i pričala o ljudima koje je izgubila. Umesto toga, ona je to duboko zakopala u sebi. Jedino je pred polazak u Beograd rekla: „Bog me vodi istim putem kojim je tvoj brat otišao". To je bio prvi put da mi je govorila o njemu, da li zato što joj je ranije bilo teško da govori o tom događaju ili želeći da zaštiti mene. Da je razgovarala sa stručnim licem, s prijateljima, možda bi otpustila tugu, ovako je njena duša koristila bolest da kaže koliko joj je teško, potiskujući sve više osećanja. Postupajući u skladu s potisnutim emocijama sledilo je i ponašanje, šireći iskrivljena uverenja do različitih organa. Zato se i razbolela, loše emocije, uz pomoć lekova koje su joj lekari široko delili, otrovali su joj jetru. Naše telo pamti sve, i dobro i loše, sva naša iskustva. Zato bi bilo dobro da poštujemo sebe i ljude koje imamo sada, da im kažemo šta osećamo i koliko ih volimo, da to saznaju dok postoje, jer tako se ponekad neke stvari mogu promeniti pošto nismo sigurni koliko dugo će drugi postojati, niti mi sami. Bolest može da bude upozorenje da je potrebna promena, da postavimo sebi pitanja šta nam je zaista važno u životu, kako mudro iskoristiti vreme koje nam je preostalo.

Dok je nisu dovezli iz bolnice, otišla sam da kupim sveće, pokušavajući da hodanjem oteram bol koji mi se survao na leđa i nije spadao, uz osećaj da se gušim. Došla sam blizu crkve, zvona su zvonila za nju, a bol njihovog zvuka savijao me je do zemlje. Klatno je umesto u zvonik udaralo u moj stomak, koji sam rukama obuhvatila, pokušavajući nežnošću da umanjim bol i da ne padnem na ulici. Većine stvari s mamine sahrane sećam se polovično, kao magle kojom sam bila obavijena. Svetla tačka bile su moje kolege koje su došle da podele sa mnom tugu. Želela sam da ih mama vidi, prišla sam joj, zagrlila je i rekla: „Vidi, mama, došli su moji drugari..."